

V I N T A G E

Radu Rosetti (1853–1926), istoric, genealogist, scriitor, s-a născut la Iași, având strămoși, din partea tatălui – logofătul Răducanu Rosetti –, doi domnitori, Antonie Ruset și Manole-Giani Ruset, iar din partea mamei pe Grigore Alexandru Ghyka, care îi era bunic, ultimul domn al Moldovei de dinainte de unirea din 1859. Ca și tatăl său, a studiat în Apus, însă în Franța și Elveția, obținând, în 1873, un bacalaureat în științe. Întors în țară, silit de datorii, a trebuit să vândă o parte din proprietăți și să încerce, fără prea multă izbândă, o carieră în politică și în administrație. S-a căsătorit în 1876 cu Smaranda (Emma) Bogdan, cu care a avut patru copii: Radu, Henri, Eugeniu și Magdalena (dintre ei, generalul acad. Radu R. Rosetti rămâne până astăzi cel mai important istoric militar român). A fost prefect de Roman și de Brăila, deputat în mai multe rânduri și director al închisorilor. În cele din urmă, mânat și de pasiunea pentru cercetări istorice, a ales să devină șef de arhivă în Ministerul Afacerilor Străine. Apariția sa în viața literară s-a produs oarecum târziu, în 1904–1905, cu un roman istoric în foileton, publicat în *Epoca*, pe care Academia Română l-a și premiat în 1906: *Cu paloșul*. Au urmat alte volume de inspirație istorică: *Păcatele sulgeriului* (1912), *Povești moldovenești* (1920), *Alte povești moldovenești* (1921). Studiile și articolele istorice, multe dintre ele fiind publicate în *Analele Academiei Române*, arată interesul lui Radu Rosetti pentru genealogie, istorie socială și politică (*Despre unguri și episcopiile catolice din Moldova* (1905), *Pământul, sătenii și stăpânii în Moldova* (1907), *Cum se cântau moșiile în Moldova la începutul veacului XIX: Condicta de răfuială a hatmanului Răducanu Roset cu vechilii lui pe anii 1798–1812* (1909), *Acțiunea politicii rusești în Țările Române: Povestită de organele oficiale franceze* (1914) etc. Cele trei volume de *Amintiri* vădesc însă marea sa vocație de povestitor și memorialist; în *Istoria literaturii române de la origini până în prezent* G. Călinescu îl caracterizează drept „genealog și cronicar [de] o obiectivitate perfectă, fără fumuri nobilitare, cu noțiunea exactă a condiției castei“. La rândul său, E. Lovinescu nu a ezitat să recunoască în *Istoria literaturii române contemporane* valoarea *Amintirilor*, spunând despre Radu Rosetti că a dat „cea mai prețioasă memorialistică din literatura română“.

RADU ROSETTI

AMINTIRI

Ce am auzit de la alții

Din copilărie

Din prima tinerețe

Prefață de
NEAGU DJUVARA

 HUMANITAS
BUCUREȘTI

Redactori: Radu Gârmacea, Cătălin Strat
Coperta: Corneliu Radu, Angela Rotaru
Tehnoredactor: Andreea Dobreci
DTP: Carmen Petrescu
Prelucrări digitale: Dan Dulgheru

Tipărit la Monitorul Oficial R.A.

© HUMANITAS, 2013, 2015, pentru prezenta ediție

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României
Rosetti, Radu
Amintiri: ce am auzit de la alții, din copilărie,
din prima tinerețe / Radu Rosetti; pref.: Neagu Djuvara. –
Ed. a 2-a. – București: Humanitas, 2015
ISBN 978-973-50-5085-6
I. Djuvara, Neagu (pref.)
821.135.1-94

EDITURA HUMANITAS

Piața Presei Libere 1, 013701 București, România
tel. 021 408 83 50, fax 021 408 83 51
www.humanitas.ro

Comenzi online: www.libhumanitas.ro
Comenzi prin e-mail: vanzari@libhumanitas.ro
Comenzi telefonice: 0372 743 382, 0723 684 194

Prefață

Dintre toate familiile boierești de origine greacă din țările române, numai Cantacuzinii s-ar putea lăuda de a fi dat, în cursul veacurilor, o atât de bogată înflorire de personalități ca Rosetteștii.

Aceștia se trag dintr-un Lascaris Roussaitos, mare logofăt al Patriarhiei de la Constantinopol, înrudit cu Cantacuzinii (ținea, după spusele lui Radu Rosetti, pe Bella, o fiică a lui Ioan Cantacuzino – după alți autori, a fratelui său, Andronic, ambii susținători ai rudei lor Mihai Viteazul –, deci o nepoată de fiu a faimosului Mihail „Șeitanoglu“, strămoșul tuturor Cantacuzinilor moderni). Doi din fiii lui Lascaris Roussaitos se vor „pripăși“ în Moldova – pentru a folosi vocabularul paharnicului Sion, care, în pamfletul său zis „Arhondologia Moldovei“, nu-i vorbește de rău, ci mai amintește, însă cu semn de întrebare, niște basme cum că s-ar fi găsit și doi Roset în sfatul lui Dragoș Vodă!... Amândoi fii ai lui Lascaris, cu numele românizat Ruset, vor urca cele mai înalte trepte ale boieriei, Antonie Ruset ajungând chiar domn de bună amintire în Moldova (1675–1678), spre nenorocirea lui, căci cumplite îi vor fi caznele și sfârșitul la Istanbul.

Descendența lui Antonie Vodă s-a stins după trei generații, așa că toți Rosetteștii din Moldova, de la veacul al XVIII-lea încoace, se trag din fratele mai mare al lui Antonie, Constantin, zis Cupariul, după un rang boieresc inferior paharnicului, dar confundat uneori cu acesta. Din Constantin Cupariul s-a tras o numeroasă descendență, care a primit diferite porecle, cel mai adesea după moșii: Rosnovanu, Bălănescu, Tețcanu, Solescu, Orășanu –

iar din această ultimă ramură, a cărei poreclă s-a pierdut, s-a tras șirul Răducanilor, din care face parte eroul nostru. Cel mai cunoscut dintre fiii Cupariului fusese Iordache Ruset, marele vistier din vremea Cantemireștilor („matca tuturor răutăților“ după Neculce!), căruia îi datorăm probabil – alături de marele vornic Lupu Costachi, „Bursucul“ din *Istoria ieroglifică* a lui Cantemir, Iordache fiind „Pardosul“ – meritul de a fi sabotat alianța încheiată de Dimitrie Cantemir cu Petru cel Mare, pricinuind astfel dezastrul de la Stănilești, unde Petru cel Mare a capitulat din cauza lipsei desăvârșite de hrană pentru oameni și cai, neso-sind la vreme zahereaua! Aș mai adăuga că, dacă ar fi izbândit alianța plănuită de Cantemir, i-ar fi menit Moldovei soarta Ucrainei și a Georgiei. Atitudinea marilor boieri moldoveni a fost desigur dibuită la Fanar, de unde, prin diplomații francezi, va fi aflat-o și Voltaire, care o pomenește în a sa *Istorie a lui Carol al XII-lea* al Suediei.

Iordache Ruset, în lunga sa carieră de înalt dregător, va agonisi o avere uriașă. E destul să pomenesc că, spre sfârșitul veacului al XVIII-lea, fiii și nepoții lui Iordache Ruset stăpâneau 161 de sate în Moldova.

Grafia italianizantă Rosetti nu se va generaliza decât pe la sfârșitul veacului, luând, așadar, la sigur tradiționala ascendență italiană a lui Lascaris Roussaitos; la fel și la ramura munteană (a lui C.A. Rosetti), a cărei legătură cu mai vechea ramură moldoveană nu e de altfel dovedită documentar. Nu insist mai mult asupra acestor începuturi ale neamului, deoarece autorul ne dă el însuși, foarte cinstit, destule amănunte.

De la un Răducanu Rosetti de la sfârșitul veacului al XVIII-lea, bunicul autorului, figură pitorească, după cum se vede din povestirile acestuia, s-ar fi tras până azi opt generații de Rosetti, în care fiul cel mai mare s-a numit de fiecare dată Răducanu sau Radu.

Autorul nostru, născut la Iași, în 1853, ca fiu al celui de al doilea Răducanu Rosetti și al domniței Aglae Ghyka, o fiică a lui Grigore Vodă Ghyka al Moldovei – ultimul din dinastia Ghiculeștilor –, a fost mai mult decât un memorialist, chiar dacă *Amin-tirile* lui în trei volume sunt azi lucrarea sa cea mai cunoscută.

Opera lui e abundentă și variată: despre cronici regionale din Moldova; note genealogice despre câteva familii boierești; articole politice – îndeosebi antirusești; dar mai cu seamă, înainte de șirul *Poveștilor moldovenești* și al *Amintirilor* în trei volume, câteva lucrări care-i asigură un statut de mare istoric, cu toate că n-a fost niciodată „istoric de meserie”: astfel, *Despre originea și transformările clasei stăpânitoare din Moldova* (1906), *Pentru ce s-au răsculat țărani?* (1907), *Pământul, sătenii și stăpânii în Moldova* (1907), în care acest coborâtor din mari boieri susține teza că răzeșii au avut, la origine, statut de boieri și că boierii, ajunși mari dregători la cârma țării, i-au asuprit, mușcând din pământurile lor, generație după generație, și reducându-i cu vremea la rangul doar de țărani liberi și mici proprietari devălmași. Teza n-a fost acceptată de toți istoricii, dar a avut meritul de a înnoi radical disputa asupra chestiunii. Cu alte ocazii, Radu Rosetti n-a fost atât de inspirat, de pildă când a susținut că din masa slavilor migratori de la nord spre sud n-ar fi rămas mulți prin văile noastre, ci ar fi trecut mai toți Dunărea spre sud, spre mirajul Bizanțului; părere vădit dezmințită de prea multe indicii topografice, lingvistice și istorice ca să poată fi reținută.

Notez, în treacăt, că Radu Rosetti avea peste 60 de ani când a prelucrat cărțile sale de istorie. Aceasta din pricină că, de tânăr, după moartea timpurie a tatălui său, rămânând cap de familie, neajungându-i veniturile din moșii, a vândut din acestea, impunându-și o viață de birocrat – a fost bunăoară prefect în mai multe județe, sub guverne conservatoare; de abia când s-a hotărât într-un târziu să se mulțumească cu un post modest de arhivar la Ministerul de Externe a putut el să se dedice mai temeinic cercetărilor istorice, cum dorea.

Amintirile și Poveștile moldovenești ale lui Radu Rosetti sunt, în ochii mei, cel mai prețios monument literar pe care îl avem pentru a înțelege care erau moravurile și mentalitățile păturii superioare a societății din Moldova (dar și din Muntenia) în jumătatea de veac – circa 1790–1840 – în care principatele române au făcut acel salt uriaș, de la o muribundă societate turco-fanariotă

la îmbrățișarea pasională a ideilor și moravurilor occidentale. Românii de azi, de toate vârstele, din toate păturile sociale și chiar, adesea, din cele mai înalte cercuri intelectuale, nu mai sunt conștienți de prăpastia mintală dintre noi și moșii noștri de acum vreo două sute de ani.

Când m-am încumetat, acum patruzeci de ani, să descriu și să interpretez acea jumătate de veac în ceea ce avea să devină cartea *Le pays roumain entre Orient et Occident*, destinată atât compatrioților mei, cât și străinilor, *Amintirile* lui Radu Rosetti mi-au fost una dintre cele mai prețioase surse de înțelegere. De aceea, am îndrăznit să fac o derogare de la legile nescrise ale statutului de istoric, împănând lucrarea mea cu câteva dramatice „povești adevărate“, aproape toate culese din scrierile lui Radu Rosetti, ca, de pildă, „Lepădarea de lege“ sau „Țigăncușa de la ietac“. Eram convins că aceste câteva „fapte diverse“ erau mai grăitoare, mai lămuritoare a unor mentalități sau a unor situații sociale decât cele mai savante explicații și interpretări.

Dar să vă spun întâi cum am descoperit eu *Amintirile* lui Radu Rosetti, că și asta e o poveste. Cu zeci de ani înainte ca să lucrez eu – fiind în Africa – la *Le pays roumain...*, pe când eram la Paris la începutul exilului meu politic, așadar, probabil, prin 1950-1951, primesc un telefon de la Martha Bibescu. O cunoșteam dinainte de război și mărturisesc aici, brutal, că nu mi-a fost niciodată simpatică. Mi se va face, probabil sever, observația că asemenea lucru nu se cuvine a fi pus în scris. Ba eu îl pun. Nu tăgăduiesc că Martha Bibescu are merite. Prin talentul său literar în limba franceză și mai cu seamă prin sclipirea ei mondenă la cel mai înalt nivel european, cu un „zest“ de scandal, ea a adus publicitate internațională boierimii române și a servit ilustrarea numelui Bibescu în Occident mai mult decât toți ceilalți Bibești (vezi biografia semnată de contele Ghislain de Diesbach, *La Princesse Bibesco: 1886–1973. La dernière orchidée*). Dar mai cu seamă, pentru mine, cel mai mare merit al ei a fost de a fi convins, din ambiție și snobism, pe soțul ei, George-Valentin Bibescu, de a răscumpăra domeniul Mogoșoaia de la verișoara sa Marie-Nicole, căsătorită Darvari, în lotul căreia picase Mogoșoaia la îm-

părțirea moștenirii beizadelei Nicolae Bibescu; apoi de a fi cheltuit o avere, vreme de zeci de ani, pentru a restaura și chiar înfrumuseța castelul, oferind astfel zonei Bucureștiului singurul monument civil mai vechi decât sfârșitul secolului al XIX-lea (chestiune care stârnește mirarea tuturor observatorilor străini).

Lipsa mea de simpatie avea două motive: 1. Dintr-un incident petrecut chiar în sânul familiei mele, am căpătat certitudinea că această scriitoare franceză și iubitoare pasională a Parisului a lucrat pentru germani în timpul „neutralității noastre armate“ (1914–1916), așa cum a acuzat-o de altfel ambasadorul francez, conte de Saint-Aulaire; 2. În lunga mea existență și involuntarul meu vagabondaj pe trei continente, n-am pomenit snobism mai exacerbat ca al prințesei Bibescu. Vădit, ea a suferit toată viața de nenorocul ca tatăl ei să se fi chemat Lahovary și doar măicăsa Mavrocordat, ca ea să se fi născut prințesă! (Am ortografiat numele acestei familii istorice cu *y* final, cum au făcut, de altfel, unii dintre membrii ei, pentru a evita ca nu cumva vreun cititor să pronunțe – cum am auzit în mediile cele mai diverse – numele Lahovari, cu *i*-ul final muind doar consoana precedentă, ca în „olari“ sau „măcelari“!) Lipsa Marthei de prețuire pentru familia ei paternă, care a dat în tot veacul al XIX-lea un șir impresionant de personalități remarcabile, apare într-un text în care singurul merit pe care îl găsește tatălui său, Ion Lahovary, e de a fi fost ales de bunicul ei matern, Alexandru Mavrocordat, poreclit „Ursu“! La limită, e aproape comic.

De ce îmi telefona Martha Bibescu? Eram la vremea aceea secretarul general al Comitetului de Asistență pentru Români (CAROMAN); cum și-o fi închipuit dânsa că eram acela care putea să-i găsească *Amintirile* lui Radu Rosetti? Întâmplarea făcea că mă împrietenisem cu Petre Rosetti-Bălănescu, mai tânăr ca mine cu vreo 15 ani, a cărui evaziune spectaculoasă din România avusese loc cu doi-trei ani înainte. Îl întreb pe Petre de știe cine ar avea faimoasele memorii. Știa: le avea vărul său mai depărtat Gheorghe Rosetti-Solescu (a cărui mătușă, Elena Rosetti-Solescu, era soția mareșalului von Paulus, cel sacrificat la Stalingrad de nebunia lui Hitler). De fapt, îl cunoșteam și eu pe Gheorghe, că era pe atunci prietenul Monicăi Lovinescu, de

ne închipuiam cu toții că se vor căsători. N-a fost să fie: Gheorghe Rosetti s-a însurat cu o franțuzoaică și descendența-i e pierdută pentru țară, iar Monica Lovinescu l-a luat pe fostul socialist Virgil Ierunca și au format împreună un cuplu providențial, la Radio Europa Liberă, în serviciul tuturor iubitorilor de literatură din țara comunizată.

Acum, de ce îi trebuiau Marthei Bibescu memoriile lui Radu Rosetti? Îi trebuiau că, de când era refugiată la Paris, după ce lăsase guvernului comunist, în condiții mizerabile, dragul ei castel de la Mogoșoaia, se apucase în sfârșit de împlinirea visului ei de-o viață: panegiricul Mavrocordaților. Și i se semnalase că în partea I a *Amintirilor* lui Rosetti, *Ce am auzit de la alții*, erau multe amănunte despre unii Mavrocordați, informații care îi lipseau. I-am cerut lui Gheorghe Rosetti cartea, pentru Martha Bibescu, mi-a împrumutat-o de am dus-o prințesei. Ședea acum într-un mic apartament în Île Saint Louis, insula care pare că e prelungirea insulei mari, cu Notre-Dame, și în care se găsesc sute de palate (franțuzii le zic, mai modest, *hôtels particuliers*) din secolele XVII și XVIII. Apartamentul era la parter și modest, dar într-un palat, și mobilat în gust clasic, câteva scaune și fotolii Louis XV și Louis XVI și câteva tablouri de preț. Prințesa îmi arată un tablou de Boucher și-mi spune apropo de tot cadrul interiorului ei: „*Vous êtes assez bien né pour comprendre...*“ Propoziția, care se voia laudativă, m-a frapat neplăcut, aproape dureros: simțeam cum, în mintea ei, eram *bien né* nu fiindcă eram fiul distinsului inginer Marcel Djuvara, pe care soțul ei, George-Valentin, îl avea în atât de mare stimă, că-i încredințase în 1915 gestiunea întregii sale averi. Nu – era doar fiindcă măică-mea era născută Grădișteanu... Dar poate sunt eu sucit și-mi închipui niște lucruri.

Martha Bibescu mi-a restituit cartea după un an și a scos apoi *La nymphe Europe*, cartea ei cea mai proastă. În loc de o teimeinică monografie a ilustrului neam al Mavrocordaților a ieșit o *laudatio* poetică absolut indigestă, curată ilustrare a aforismului hugolian: „*Du sublime au ridicule, il n'y a qu'un pas*“.

Dau după această prea lungă digresiune anecdotică, de care trebuie să cer iertare (am uitat că sunt „un istoric pitoresc“), să

mă întorc cu smerenie la *Amintirile* lui Radu Rosetti. Spun încă o dată, la unison cu alți istorici și critici literari, că ele sunt una dintre cele mai prețioase surse de informare asupra societății românești din veacul al XIX-lea. Ceea ce nu trebuie să excludă însă spiritul critic. Pentru mine, Rosetti, de pildă, e lipsit de simțul dramaturgului. Relatările sale cele mai dramatice sunt prea lungi. O povestire mai scurtă, mai concentrată le-ar fi accentuat dramatismul. Vorba lungă e moartea dramaticului. Pe de altă parte, trebuie subliniat că, dacă proza lui Rosetti curge limpede, se citește ușor și cu plăcere, e în schimb total lipsită de căutare a stilului. Pentru unii e o calitate, pentru mine, totuși, o scădere. Comparat cu celălalt mare memorialist, din generația precedentă, Ion Ghica, proza lui Rosetti pare plată. N-are nici verva încântătoare a acesteia. În schimb, e mai credibilă – chiar cu totul de încredere –, pe când Ion Ghica nu evită uneori de a aluneca către basm.

Vă îndemn acum să vă cufundați îndată în *Amintirile* lui Radu Rosetti. Se citesc ca un roman – dar un roman adevărat.

Neagu Djuvara

Notă asupra ediției

Amintirile lui Radu Rosetti au apărut pentru prima dată în trei volume succesive, publicate pe măsură ce erau scrise: primul, cu subtitlul *Ce am auzit de la alții*, la Viața Românească, în 1922; al doilea, *Din copilărie*, la Imprimeria Fundației Culturale „Principele Carol”, în 1925; al treilea, *Din prima tinerețe*, a apărut postum, la un an după moartea autorului, la aceeași editură. După cum reiese din text, autorul intenționa să continue seria memoriilor. Prima reeditare integrală a celor trei volume a apărut la Editura Humanitas, în anii 2011–2012.

Cartea de față reia prima ediție a *Amintirilor* apărută într-un singur volum (Humanitas, 2013). Textul a fost stabilit în redacția Editurii Humanitas pe baza edițiilor princeps. Este integral și reprodus în așa fel încât să restituie pe cât posibil cititorului contemporan atât parfumul epocii, cât și caracterul său de document istoric și literar. Așadar, intervențiile editoriale s-au limitat la actualizarea grafiei și punctuației conform normelor în vigoare. S-au eliminat, de asemenea, atunci când nu se justificau, unele evidențieri în cursive, foarte frecvente mai ales în volumul al doilea al ediției princeps. S-au păstrat ca atare toate formele mai vechi sau regionale, precum și formele gramaticale specifice, chiar și acolo unde la autor apar în variație liberă (barbat/bărbat, să dea/să deie etc.). S-a ținut seama, în majoritatea cazurilor, de preferințele autorului în privința scrierii unor nume proprii (de pildă, Ghyka, pentru ramura din Moldova, Ghika, pentru ramura din Muntenia a familiei boierești și domnești, dar Ghica în cazul scriitorului și politicianului pașoptist, primul din ilustra familie care, din patriotism, a ales această grafie; Kiselev în loc de Kiseleff etc.). În notele redacției sau în cuprinsul analitic însă, numele personalităților istorice au fost redactate în grafia uzuală în literatura istoriografică. Opțiunile de grafie ale autorului au fost păstrate și atunci când se referă la evenimente politice importante din secolul al XIX-lea, precum „revoluție” sau „unire”. S-au îndreptat tacit câteva erori tipografice evidente prezente în edițiile

princeps; cuvintele omise la culegere s-au restituit între paranteze drepte. Notele numerotate aparțin autorului, iar notele explicative ale redacției au fost marcate cu asteriscuri.

A fost consultată și ediția din 1996 a volumului *Ce am auzit de la alții* întocmită la Editura Fundației Culturale Române de către Mircea Angheliescu. Soluțiile domniei sale au fost folositoare și pentru actuala înfățișare a textului, iar editura îi mulțumește pe această cale.

Pentru a ușura orientarea într-un text amplu, de mare valoare documentară, s-au adăugat la cuprins, în redacție, subtitluri analitice, între paranteze drepte. De asemenea, pentru a-l ajuta pe cititor să-și formeze o imagine mai vie asupra epocii, s-au adăugat în redacție imagini reprezentând unele evenimente, locuri sau personaje asupra cărora memorialistul insistă; în alegerea ilustrațiilor s-a privilegiat caracterul documentar. Editura mulțumește doamnei Elena Șerbu, directoarea Bibliotecii Municipale „Radu Rosetti“ din Onești, pentru sprijinul acordat în realizarea secțiunii iconografice a acestei ediții.

CE AM AUZIT DE LA ALȚII

Cuvânt înainte

Nu cred să fie altă țară în care toată viața publică și privată să se fi schimbat mai răpede și mai desăvârșit decât la noi și mai ales în care orice urmă a unui trecut, relativ foarte apropiat, să se fi stâns atât de complet și de răpede ca la noi.

Până și mare parte din obiectele în uz zilnic în întâia jumătate a veacului trecut, mobile, ustensiliile casnice și de lux, haine, au dispărut aproape de tot. Prea puține sunt lighenele și ibricile de alamă galbănă, afumătoarele de argint, șalile și arșalile, ciubucele cu tot tacâmul lor, narghilele încă în ființă. Anterele mai există doară numai câte poți numara pe degetele aceleiași mâni; știi de un singur caftan boieresc în ființă, iar işlicuri, giubele, conțeșe, benișuri, șalvari și mești nu cred să existe macar un singur exemplar.

Și mai ștearsă, poate chiar dispărută, este amintirea obiceiurilor și a vieții, nu numai din întâia jumătate a veacului, dar chiar a acelei de acum șăsăzeci de ani.

În copilăria și tinereța mea fostu-mi-a dat să fiu încunjurat de părinți, rude, oameni de casă, țarani și slugi cari trăise viața celor dintăi șăsăzeci de ani ai veacului și cari, de la bătrânii lor, auzise multe despre o viață și obiceiuri și mai îndepărtate în negura timpurilor. Mulți din ei, în primul rând tata și mama, erau niște povestitori neîntrecuți: cu dor îmi aduc aminte de lungile lor povestiri în lungile sări de iarnă, la țară.

Partea ce mi-a rămas în minte din multele lor povestiri spus-o-am și eu treptat copiilor și cunoștinților mele. Cu toții m-au îndemnat să pun aceste amărunte ale vieții noastre de altădată pe hârtie, ca să nu dispară fără urmă, odată cu mine.

Cu deosebire stăruitoare și repetate în curs de ani fost-au în această privință insistențele fiicei mele; mai cu samă pentru a-i face plăcere luat-am în mână condeiul pentru ca să le scriu. Ei deci îi dedic, cu dragoste, acest volum care, dacă mă va îngădui Dumnezeu, va fi urmat de altele.

Deocamdată am adunat aici amăruntele de cari mi-am adus aminte fiind privitoare la întâmplări și împrejurări anterioare nașterii celor dintâi impresiuni ale mele, cari încep a se desfășura în memoria mea, în șir destul de complect, de la 1857 înainte.

Pe lângă aceste amintiri și impresiuni personale, este bineînțeles că volumele următoare vor mai cuprinde fapte și amărunte povestite, după 1857, de bătrâni, uitate în volumul de față și pe cari le-am auzit spuse de povestitori în legătură cu alte fapte petrecute în a șasa și mai ales în a șaptea decadă a aceluia veac.

Autorul

CAPITOLUL I

Despre originile Roseteștilor și despre câțiva ascendenți și colaterali mai depărtați ai mei

Înainte de a vorbi de cele auzite de la bătrâni despre faptele petrecute în cursul veacului trecut, cred de cuviință a da oareșicari lămuriri asupra originii familiei mele, precum și asupra unor ascendenți și colaterali cari au trăit în al șaptesprezecelea și al optsprezecelea veac.

După tradițiunea păstrată în familie, Roseteștii ar fi originari din Genova, de unde un Ion Rosetti sau Rossetti ar fi venit, în secolul al treisprezecelea, la Constantinopol. Aici, căsătorindu-se cu o fată de neam mare, ar fi trecut la legea ortodoxă, iar urmașii lui ar fi făcut parte din cea mai înaltă aristocrație bizantină. D. E. Rizo-Rangabé* arată că, după luarea de cătră Mahomet al II-lea a Țarigradului, un Ioan Rossetos ar fi fugit la Coron, unde s-a căsătorit și a trăit până la moarte. S-ar mai vedea acolo și astăzi mormântul lui, pe care i se dă calificativul de: *evpatridis Coronaios* (nobil din Coron). Deosebite izvoare mai menționează și alți Rosetești trăind în deosebite locuri ale Peninsulei Balcanice, tot în veacul al XV-lea. Un Mihail Rossetos a murit în veacul următor la Veneția, unde făcea parte din comunitatea grecească; fiii lui i-au ridicat acolo un mormânt în anul 1544. Tot d. Rangabé, după De la Croix, arată că familia Rosetti ar fi fost una din cele șaptesprezece familii nobile creștine readuse de sultan în noua sa capitală, după cucerirea acesteia, la 1453.

* Eugène Rizo-Rangabé (Eugenios Rizos Rankaves, 1850–1941), genealogist grec de origine fanariotă, autorul lucrării *Livre d'or de la noblesse phanariote en Grèce, en Roumanie, en Russie et en Turquie, par un phanariote*, Imprimerie S.C. Vlastos, Athènes, 1892, 1904 (n. red.).

Ștefan Greceanu, în broșura sa asupra contelui Neculai Rosetti, ni spune, însă fără a-și arăta izvoarele, că Roseteștii erau, în veacul al șaptesprezecelea, a doua familie din aristocrația țărigrădeană. Dar toate aceste sunt mai ales simple tradițiuni și presupuneri, mai mult sau mai puțin verosimile; le citez fără a garanta întru nimica temeinicia lor.

Cert este că Roseteștii se trag din Lascaris Rosseto, mare logofăt al patriarhatului, în care calitate îl vedem, în anul 1629, semnând, alături de patriarhul Chiril, un act adevărind legitimitatea copiilor lui Radu Mihnea. El a fost căsătorit cu Bella, fiica lui Ioan Cantacuzino, agentul lui Mihai Viteazul la Țari-grad, al treilea fiu al vestitului Mihai Cantacuzino (Șaitanoglu de la Anhial*).

Lascaris Rosseto a avut doi fii: Constantin și Antonie. Cel al doilea a venit de tânăr în Moldova, unde îl vedem bucurându-se de oareșicare vază încă de la jumătatea veacului al șaptesprezecelea, căci după moartea lui Ștefăniță Vodă este trimes de țară la Poartă, sub porecla de Chiriță Dracos sau Drace, împreună cu postelnicul Alexandru Costin, cu veste despre moartea domnului și rugămintea de a pune domn în țară pe Dabija Vornicul. Iar în urmă, la 1675, a ajuns însuși domn. Depeșile bailului Veneției către doge îl numesc: Antonio Rossetti, de națiune grec, și-i dau calificativul de *negoziante*; este deci probabil că el, ca toți frunțașii creștini ai Țarigradului, se ocupa cu negoțul. Bailul mai raportează că obținuse domnia în schimbul unei sumi de șasăzeci de pungi de bani. În hrisoave el s-a numit Antonie Ruset, căci moldovenii făcuse Ruset din Rosseto, forma în care grecii din Țari-grad schimbaseră numele de Rosetti sau Rossetti.

El a fost un domn nelacom, drept și milostiv. „Antonie Vodă, macar că era grec și străin țărigrădean, dar era mai bun domn decât un pământean, nici un obicei rău în țară în zilele lui n-a făcut; ce încă și câte au găsit de la alții răle, multe a lăsat“, ni spune Neculcea.

Antonie Vodă a avut trei fii și două fete. Cei trei fii: Alecu, Ioan și Iordache, „erau dezmiereați, fără de frică; umblau prin

* Anchialos, oraș pe coasta vestică a Mării Negre; astăzi Pomorie, în Bulgaria (n. red.).

țară cu mulți feciori de mazili nebuni strânși cu dânșii, de făceau multe jocuri și beții, și nebunii prin târguri și prin sate boierești, de luau fetele și femeile oamenilor cu de-a sila de-și râdeau de dânsele, ce nu numai oameni proști, ce și a oamenilor de frunte și de cinste“, ni mai zice tot Neculai. Domnul era slab cu copiii lui.

Și Neculai Costin ni povestește: „Iară când au fost vealeatul 7186 (1678) au chemat împărăția pre feciorul lui Antonie Vodă, pre Alexandru-beizade, la Poartă, care era călăreț bun și curvar foarte; pre multe locuri făcea silă de lua fetele oamenilor cu sila, însă oameni proști. Libovnic era la băuturi și la alergături de cai, însă nu pâra pe nimeni la tată-său; de nu grăia de bine pe om, de rău nu-l grăia.“

Constantin Căpitanul ni povestește că al treilea fiu, Iordache, trăia în București, la curtea lui Duca Vodă, și când a auzit că tată-său a fost ridicat la scaunul Moldovei a început să plângă. Dar puțin după aceasta se făcuse „grecul“ atât de trufaș, încât nu mai puteai vorbi cu el.

Antonie Vodă a fost mazilit în urma intrigilor lui Duca, ajutat de Miron Costin și de Buhușești. Dus în lanțuri la Constantinopol, a fost căznit cu tulpane ce i se dădeau să le înghită, apoi se trăgeau înapoi ca să-i scoată mațele la gură, spre a-l sili să arăte unde-i sunt ascunși banii și, cum zice Neculai Costin: „El bani nu strânsese, că lacom nu era... iar cât avea, i-au luat turcii tot, astfel că rămăsese sarac cu desăvârșire.“

Nu știm cu cine era căsătorit nici Antonie Vodă, nici fiul lui cel mai mare, Alexandru, supranumit beizade Sărăcilă. Al doilea fiu, Ion, a fost căsătorit cu Ileana, fata lui Alexandru Mavrocordat (Exaporitul); al treilea, Iordache, avea de soție pe o fată a lui Gheorghe Ghika Voievod.

Din al doilea fiu, *mi se pare* că se trag Roseteștii din Țara Românească, atât urmașii lui Radu Rosetti, cât și ai lui C.A. Rosetti, cei supranumiți Bibica (Beisor), care trăiesc atât în România, cât și în Grecia și, *probabil*, Roseteștii de la Botoșani.

Mult mai mare vază în țara noastră au avut însă urmașii celui dintâi fiu a lui Lascaris Rosseto, acei ai cupariului Constantin.

După câteva cuvinte ale lui Cantemir, în *Istoria ieroglifică*, ar rezulta că acest Constantin a fost dintâi marinar. Nu știm din ce împrejurări el a venit în Moldova, unde îl găsim purtând titlul de *cupar* într-un document din vremea lui Vasile Lupu. Mai pe urmă el ni este aratat de letopisețe ca trăind în Țarigrad, unde avea: „o mare vază și trecere la Poartă“.

D. Rangabé, pornind de la faptul că una din fiicele lui Scarlat Beglitzi (tatăl lui Alexandru Mavrocordat Exaporitul) era căsătorită cu un Rosetti, crede că acesta era Cupariul. Presupunerea d-lui Rangabé mai este întărită și de Cantemir, care, în *Istoria ieroglifică*, ni zice că Râsul (Manolache Ruset) înțelegea bine vorbele întortochiate ale Camileopardului (Exaporitul) din cauza „amestecării sângelui“.

Cupariul a avut cinci fii:

Lascarache, nu se știe cu cine a fost căsătorit;

Iordache, căsătorit: 1) cu Maria, fiica lui Dabija Vodă și a Dafinei, pe care a ținut-o mai pe urmă marele logofăt Dumitru Buhuș, și 2) cu fiica logofătului Neculai Racoviță;

Manolache, căsătorit cu Irina, fata lui Neculai Buhuș și a Aniței;

Mihalache, nu se știe cu cine a fost căsătorit;

Scarlatache, căsătorit cu una Victoria din Pera.

Rolul jucat în Moldova de acești cinci fii ai Cupariului este cunoscut, numele lor se găsește mai pe fiecare pagină a letopisețelor din epoca corespunzătoare.

Al doilea din ei, Iordache, supranumit „matca tuturor răutăților“, a fost adevăratul stăpân al Moldovei vreme de un sfert de veac. Domnii, pentru a putea rămânea în scaun, erau siliți să se înțeleagă cu dânsul; mulți din ei au fost maziliți numai prin voința lui și cu ajutorul fraților săi ramași în Țarigrad.

Lupta ce au purtat-o cu vărul lor, Șerban Cantacuzino, închisorile și bejeniile lor samănă mai mult cu peripețiile unui roman al lui Dumas decât cu istorie adevărată. Vedem pe fiii Cupariului, de la început, într-o tabără cu totul dușmană moșului lor, Antonie Vodă, ei fiind protejații lui Duca Vodă, cu care se înrudise prin căsătorie al doilea fiu al Cupariului, Iordache, care luase de soție pe sora doamnei lui Duca. Nu încape îndoială

că, mai ales la început, au fost urâți țării și că această ură în multe privinți era îndreptățită.

Ca toți grecii veniți de la Țarigrad în țările române, ei nu erau decât niște aventurieri, în deplinul înțeles al cuvântului: veneau aici numai pentru a cuceri avere și situații cu vază. Moldova și Țara Românească erau pentru grecii din Țarigrad ceea ce erau Mexicul și America de Sud pentru hidalgii săraci din Spania. Ba pentru greci aceste țări erau chiar ceva mai mult. Pe când spaniolii aveau o patrie pe care o puteau numi a lor, grecii din Țarigrad trăiau robiți de o împărăție păgână și, fiind astfel ca și fără de patrie, puțința de a-și face una în bogatele și frumoasele principate de peste Dunăre nu putea alcătui decât un temei mai mult pentru a-i atrage.

Cupăreștii aveau toate însușirile unor aventurieri: agerimea de minte, îndrăzneala și dibăcia, dar aveau și cusururile lor firești: lăcomia și lipsa de scrupule. Crescuți într-un mijloc care gemea de două veacuri sub tirania cea mai sălbatică, cu totul dezarmați și neputincioși față de cumplitul arbitrar al turcilor, învățau să mănuiască singurele arme ale neputincioșilor: disimularea și intriga, cu cea mai desăvârșită măiestrie. Dacă mijlocul în care ei creșteau, la Țarigrad, nu se putea numi intelectual, acest mijloc era fără îndoială neasemanat mai fin și mai cultivat decât acel în care trăia și se dezvoltă boierimea din Moldova și din Țara Românească. Cupăreștii sau Rusetștii, cum s-au iscălit ei în actele moldovenești, aveau asupra boierimii în mijlocul căreia s-au așezat o zdrobitoare superioritate intelectuală. Era lucru firesc ca pământeni să fi fost cuprinși de ură față de acești străini cari știuse să acapareze atât de răpede și favoarea domnilor, și slujbele cele mai grase.

Ei au dovedit în aceste slujbe, mai cu samă Iordache, o agerime și o dibăcie deosebită, aducând folos și lor, și domnilor. În învinuirile ce li se aduc de cronicari trebuie numai decît să facem o parte destul de însemnată invidiei boierimii pămîntene, care, fără a avea mai multe scrupule decît Cupăreștii, era de parte de a fi înzestrată cu aptitudinile lor.

Când Miron și Velicico Costin ziceau lui Cantemir la masă: „mai des cu păhărele, măria-ta, și mai rar cu orânduiele“, suntem

în drept a nu atribui acest sfat numai durerii de țară, căci sub Duca Vodă, cel mai lacom și cel mai crud dintre toți domnii greci, orânduilele asupritoare erau neasemanat mai dese și mai grele decât sub blăjninul Cantemir, totuși Miron Costin, în slujbă tare, mare, și în măsură de a vorbi domnului cu greutate, tăcea molcum și cumpăra sate peste sate.

De altmintrelea, toate învinovățirile de *mâncătorie* a banilor vistieriei aduse vornicului Iordache, „matcei tuturor răutăților“, cum îl poreclește Neculcea, atât pentru vremea cât slujise în Țara Românească, cât și pentru acea în care mânuise banii domnești în Moldova, cad cu desăvârșire. Cantemir îl închide, îl căznește, cetluindu-i capul cu un lanț, îi ie treizeci sau patruzeci de pungi de bani, dar pe urmă recunoaște că vornicul a fost nevinovat, îl despăgubește de pagubile suferite și-i dă iar vistieria țării pe mână. Îl vedem asemene nimicind cu totul învinovățirile ce-i sunt aduse de Șerban Cantacuzino și stabilind nevinovăția lui în chip strălucit, precum reiesă din cartea de judecată din anul 1689 a lui Cantemir.

În cât privește uciderea Costineștilor, nu încapе îndoială că Cupăreștii au împins pe Cantemir, pe cât li-a fost cu putință, la săvârșirea ei. Vinovăția lui Miron Costin nu a fost într-adevăr complect dovedită până acuma, dar faptul că frate-său, Velicico, conspira împotriva domnului nu se poate pune la îndoială. Dacă el ar fi izbutit putem lesne găci care ar fi fost soarta Cupăreștilor celor atât de urâți. Spre a pune zilele lor la adăpost au stăruit pe lângă domn pentru pieirea Costineștilor.

Pe lângă cele ce se pot ceti în letopisețe, se găsesc multe amărute asupra Cupăreștilor în două din operele lui Cantemir, în *Viața lui Constantin Cantemir* și în *Istoria ieroglifică*. Trebuiește însă, mai ales în cât privește pe acea din urmă, să se facă partea bogatei imaginații și a nu preadeosebitei iubiri de adevăr cari caracterizează scrierile învațatului și ilustrului autor.

În vremea războiului de la 1711, Iordache Ruset s-a arătat hotărât potrivnic politicii urmate de Cantemir și s-a opus, în chip fățiș, tratatului cu Petru cel Mare. Din această pricină, el a avut cinstea să fie privit de pravoslavnicul împarat ca dușman pri-mejdios, țarul punând chiar să-l ridice și trimețându-l la Kiev

sub escortă de cincizeci de dragoni. A fost ținut acolo doi ani și, după această curgere de timp, s-a întors înapoi bolnav, olog de picioare.

Iordache și Manolache Ruset au murit amândoi în țară, cel dintâi după 1718, cel de al doilea, la 1717. Simțirile de ură ce ei le stârnise printre boierii pământeni la începutul carierei lor fuseseră cu desăvârșire potolite de vreme: cu totul asimilați mijlocului în care trăise atâția ani, nu mai erau priviți ca străini. Iar fiii lor nu se mai deosebeau prin nimica de ceilalți boieri, nimeni nu-și mai aducea aminte de originea străină a părinților.

Din Lascarache Ruset, fiul cel mai mare al Cupariului, se trage, din fiul acestuia, Iordache, ramura Bălăneștilor, despre care nu am decât puține amărunte.

Ei pare să-i fi aparținut hatmanul Vasile Roset, unul din întemeietorii „Sfântului Spiridon“, al cărui ctitor a și rămas până la moarte.

Iordache Ruset, al doilea fiu al Cupariului, a lasat cea mai mare avere teritorială ce s-a văzut vrodată în Moldova: după împărțirea ei, toți fiii lui au fost bogați. Dintr-însul se scoboară ramura Roznovăneștilor, care, în cursul veacului al XVIII-lea, a ocupat cele mai înalte demnități ale țării: logofeți mari, vornici mari, hatmani, vistiernici, postelnici.

Din urmașii lui Manolache Ruset, din care mă trag, ca și celelalte ramuri din ținutul Bacăului, fiul său, vornicul Ștefan, a ajuns la demnitatea de mare vornic. Avera lui Manolache, deși însumată, era mult mai mică decât cea a lui Iordache. Cu toate că scoborătorii lui au făcut căsătorii frumoase, vedem această avere scăzând în cursul generațiilor; urmașii lui Ștefan, afară de unul din nepoții săi de fiu, Neculai, căsătorit cu Ecaterina Sturdza și care a ajuns vornic mare, au dus-o numai până la comis, medelnicer sau ban.

Când, pe la începutul veacului trecut, uzul limbilor străine a început să se răspândească în țară, iar corespondențele cu străinătatea au devenit tot mai frecvente, Roseteștii, cari, în ultimele decenii ale veacului al XVIII-lea, schimbaseră pe Ruset în Roset, au reitalienizat numele lor, reiscălindu-se Rosetti sau unori Rossetti, potrivit tradițiunii pastrate în familie despre originea lor geneveză.

Cuprins

<i>Prefață</i> de Neagu Djuvara	5
Notă asupra ediției	13
CE AM AUZIT DE LA ALȚII	
Cuvânt înainte	17
I. Despre originile Roseteștilor și despre câțiva ascendenți și colaterali mai depărtați ai mei	19
<i>[Genovezi la Constantinopol 19 Lascaris Rosseto și Antonie Vodă 20 Constantin Cupariul și fiii 21 Armele familiei 26 Manolache Ruset 27 Ștefan Ruset 33 Medelnicerul Iordache Ruset 34 Lascarache Ruset 36]</i>	
II. Un boier mare și o casă boierească de la începutul veacului trecut	38
<i>[Răducanu Roset bătrânul, bunicul 38 Felurite fapte de arme 43 Hătmănia 47 Doamna Zoița Moruzi 49 Eufrosina Manu, bunica 51]</i>	
III. Un boier mare și o casă boierească de la începutul veacului trecut (urmare)	53
<i>[O cucoană mare 53 Un boier mare: dansuri, straie, obiceiuri 60 O curte boierească 62 Oameni de casă 65 Viața la țară: ciubuce, mese, musafiri și vânători 67 Vinuri și bucate boierești 69 Taifasul politic 71 Călătorii cu lăutari 72 Economia casnică și agricolă 74 Țigani: vâtrași și șătrași 75]</i>	

- IV. Un boier mare și o casă boierească
de la începutul veacului trecut (sfârșit) 78
[Din vremea lui Scarlat Calimab și a lui Mihai Suțu 78
Eteria 81 Bejenia 83 Trei partide boierești 84 Exilul de la
Cernăuți 89 Din vremea holerei 91 Sfârșitul bunicului 92]
- V. Despre câțiva contemporani ai bunului meu
și despre unele întâmplări din vremea lor 94
[Grigoraș Sturdza 94 Dumitrache Sturdza 95 Iordache Ro-
set-Roznovanu 96 Iordache Catargiu 98 Teodor Balș 103
Ștefan Vogoride 105 Costache Conachi 112 Constantinică
Palade 112 Ioniță Sturdza 115 Prădăciunile turcilor 116]
- VI. Câteva amărunte asupra tatei și a fraților săi 123
[Studenții români la München 123 Cum a intrat moda apuseană
127 Aspirațiunile naționaliste 128 Răducanu Rosetti cel tânăr
și Mihail Sturdza 131 Anul 1848 la Iași 135 Revoluționarii sunt
legați fedeleși 136 Fuga de sub escortă 138 În surghiun 138
Duelurile 139 Răducanu Rosetti cel tânăr și Grigore Alexan-
dru Ghyka 141 Unchiul Alecu Rosetti 142 Unchiul Lascăr
Rosetti 144 Unchiul Dumitru Rosetti 148]
- VII. Din vremea regulamentară 149
[Tratatul de la Adrianopol și libertatea comerțului. Negustorii
evrei 149 Fascinația Apusului 154 Spolierea țăranilor 158 Sta-
rea de robie a țăganilor 160]
- VIII. Câte ceva despre Mihai Sturdza, familia și anturajul lui 164
[Mihail Sturdza intră în domnie 164 Abuzurile lui Mihail
Sturdza 166 Fiii lui Mihail Sturdza 174 Dora d'Istria 180
Tânărul Kogălniceanu 181 Oamenii lui Mihail Sturdza 181
Mitropolitul Veniamin Costache 183 Costache Sturdza 185]
- IX. Amărunte asupra societății boierești
din vremea lui Mihai Sturdza 188
[Vara la moșii 188 Boiernași și țărani 192 Aventurile cocoa-
nelor 194 Donjuanii: Lascăr Bogdan 197 ...și Toderăș Balș
202 Elena Sturdza și fanteziile genealogice 205 Nicolae Ro-
setti-Roznovanu 207 Nicu Ghyka-Comănești 208]
- X. Amărunte asupra familiei mele 210
[Ghyka și Ghika 210 Alecu Ghyka 213 Tinerețea lui Grigore
Alexandru Ghyka 218]

- XI. Din domnia lui Grigore Ghyka 221
 [*Începutul domniei 221 Reformele 225 Sprijinirea mișcării
 unioniste 227 Scăderile domniei lui Ghyka Vodă 231 Despre
 fîrea domnitorului 233*]
- XII. Câte ceva despre lumea din domnia lui Grigore Ghyka 237
 [*Beizadelele lui Ghyka Vodă 237 O călătorie prin Europa 239
 Anii de vârf ai boierimii moldave 241 Soldați austrieci, ruși,
 turci 245 Trainul la moșie 246 Bătăia la țară și la oraș 247*]

DIN COPILĂRIE

- I. Cele dintâi amintiri 253
 [*Vlădica Racoviță 253 Vizitiul și vătăful 254 Moșia Bobotin
 255 Moșia Căiuți 256 Urșii 259 Musafirii de la moșie 262
 Morărița cea frumoasă 264 Călătoria cu cai de poștă 265
 Vestea morții lui Ghyka Vodă 265 Doi medici din Iași 269
 Zaharia Vântu sau părintele Zosim 271 Curtea de la Căiuți
 272 La băi la Slănic în anul 1858. Pistolarul Cuza 275 Execuția
 impozitelor 278 Educația cu nuiaua 280*]
- II. Mama 284
 [*Copilăria și educația Aglaei Ghyka 284 Începuturile căsnici-
 ei 287 Minunatele meșteșuguri casnice 289 Domnița dofto-
 roaie 291 Politica Aglaei Ghyka 292*]
- III. Ce știu despre unire 297
 [*Ghyka Vodă în sprijinul unirii 297 Simțămintele unioniste
 297 Austria și Poarta împotriva unirii 298 Boierii antiu-
 nioniști 299 Toderiță Balș 299 Congresul de la Paris și Di-
 vanurile ad-hoc 302 Legea presei și partidul unirii 305 Toderiță
 Balș caimacam 306 Manevrelle antiunioniste în țară 307
 Cenzura; desființarea școlilor; alte abuzuri 310 Jocul marilor
 puteri 313 Entuziasmul unionist în Moldova 314 Moartea
 caimacamului și pensia Catincăi Balș 316*]
- IV. Ce știu despre unire (urmare) 318
 [*Caimacamul Nicolae Vogoride 318 Consulii străini și Comisia
 Europeană 318 Retragerea austriecilor 321 Presa din Princi-
 pate 321 Abuzurile administrației Vogoride; falsificarea listelor
 electorale 322 Un șantaj politic în familie 324 Comisarii eu-
 ropeni în turneu prin țară 327 O poveste romantică de spionaj*]

329 *Primele alegeri pentru Divanul ad-hoc* 331 *Casarea alegerilor* 332 *Sunt alese Divanurile ad-hoc în Principate* 333 *Problema țărănească* 334]

- V. Ce știu despre unire (urmare și sfârșit) 337
 [*Hotărârile Divanurilor ad-hoc* 337 *Diplomația lui Napoleon III* 337 *Convenția de la Paris din 1858* 338 *Căimăcămia de Trei* 339 *Caimacamul Ștefan Catargiu* 340 *Administrația Căimăcămiei de Trei* 342 *Ștefan Catargiu și elementele reacționare* 342 *Șicanele Porții și ale Austriei* 345 *Alegerile pentru Camera Electivă; șicanele Mitropoliei* 351 *În spatele lui Ștefan Catargiu: Mihail Sturdza* 353 „*Cuza s-o ales Domn!*“ 357]
- VI. Călătoriile noastre la Viena și Italia 361
 [*Două trăsuri și două brașovențe* 361 *Porcușorul, alias baronul von Porkovitzki* 363 *La Viena pe la 1860* 367 *Călătoria în Italia* 368]
- VII. Din domnia lui Cuza 372
 [*Firea lui Cuza Vodă* 372 *Slăbiciunile domnitorului* 373 *Stările sociale la începutul domniei* 375 *Primele măsuri: impozitarea proprietății funciare* 376 *Tensiunile între conservatori și domnitor. Contextul extern* 377 *Circulara lui Kogălniceanu: problema țărănească și nașterea unei națiuni* 379 *Ațiunile externe pentru desăvârșirea unirii* 387 *Lupta între boierime și domn* 387]
- VIII. Din domnia lui Cuza (urmare și sfârșit) 391
 [*Întemeierea istorică a drepturilor țăranilor* 391 *Opoziția la legea rurală și la legea electorală* 392 *Răscoala lui Niță Mălăieru* 396 *Ion Brătianu și problema țărănească* 396 *Asasinarea lui Barbu Catargiu* 397 *Calitatea administrației* 400 *Incidentul de la Costangalia* 401 *Secularizarea bunurilor mănăstirești* 404 *Lovitura de stat din 1864* 404 *Neajunsurile legii rurale* 407 *Regimul autoritar al lui Cuza* 409 *Abdicarea* 410 *Cuza și Carol în cântarul istoriei* 414]
- IX. Una din cele de pe urmă curți boierești din Moldova de la a doua jumătate a veacului trecut 417
 [*Starea și întinderea moșiei Căiuți* 417 *Un mazil moldovean* 419 *Alți oameni de casă și țărani* 425 *La biserică și la sărbători* 427 *Galbeni, sfați, parale* 428 *Numărul și felul slugilor* 429 *Confortul de la moșie* 432 *Feluriți musafiri de departe* 433]

- X. „Universitatea de la Căiuți“ 441
 [Gazetele străine și serviciile poștale 450 Plimbări și excursii
 451 Educația morală și practică 453]

DIN PRIMA TINEREȚE

- I. Din întâii ani ai domniei lui Carol I 459
 [Vestea abdicării lui Cuza 459 Plebiscitul 460 Proclamația
 primarului Bucureștilor 462 Negocierile între marile puteri
 465 Mișcarea separatistă și jocurile Rusiei 466 Nicolae
 Rosetti–Roznovanu pretendent 467 Răzmerița secesionistă de
 la Iași 471 Proclamarea domnitorului Carol; evenimentele se
 precipită 474 Vizita lui Carol la Căiuți 476 O nouă etichetă
 la curtea domnească 479 Carol la Iași 479 Recunoașterea
 din partea puterilor 480]
- II. Din întâii ani ai domniei lui Carol I (urmare) 482
 [Toderiță Lătescu și ziarul „Moldova“ 482 Măsurile lui Bră-
 tianu împotriva evreilor. Relațiile cu Rusia 483 Popularitatea
 lui Carol, în scădere 483 Presiunile externe și demisia lui Bră-
 tianu 485 Mașinațiunile anticarliste ale lui Brătianu 487
 Consilierul militar prusac 488 Teama de complot. Dizolvarea
 Camerei 489 Jocuri de guvern 491 Căsătoria domnitorului
 491 Concesiunea căilor ferate: Afacerea Strousberg 495 Premi-
 sele Războiului Franco–Prusac 499]
- III. Din întâii ani ai domniei lui Carol I (urmare) 505
 [Intenția unui tratat cu Franța 505 Opinia publică franco-
 filă 506 Republica de la Ploiești 509 Urzelile liberalilor la
 Paris 513 Domnitorul se gândește să abdice 514 Scrisoarea
 lui Carol către popor 518 Guvernul Ion Ghica. Evenimentele de
 la sala Slătineanu 521 Tentativa de abdicare 526 Guvernul
 Lascăr Catargiu. Încercările de răsturnare a domnitorului eșuează
 528 Ce ar fi însemnat abdicarea 529]
- IV. Vecini, rude, prieteni și cunoștinți 532
 [Nicolae și Iancu Donici 532 Manolache Donici 534 Arendașii
 de la Bogdana 536 Vasile Alecsandri 537 Alecu Aslan 544]
- V. Vecini, rude, prieteni și cunoștinți (urmare) 547
 [Costache Negri 547 Corespondența politică din 1855 a lui
 C. Negri cu Grigore Alexandru Ghyka 553 Activitatea diplomatică

*a lui C. Negri în domnia lui Cuza și a lui Carol 557 Firea și
traiful lui C. Negri 559]*

- VI. Vecini, rude, prieteni și cunoștinți (urmare) 563
*[Moșia Comănești 563 Catinca și Maria Ghyka-Comănești 566
Dimitrie Ghyka-Comănești 569 Eugeniu Ghyka-Comănești
572]*
- VII. Vecini, rude, prieteni și cunoștinți (urmare) 577
*[Alec Bals, cel bătrân și cel tânăr 577 Costin Catargiu 579
Cocuța Conachi 580 Iorgu Radu 581 Manolache Costache Epu-
reanu 582 Constantin Suțu 584 Cine era Lascăr Catargiu 587
Lascăr Catargiu în preajma Unirii 588 Guvernul Catargiu,
1871-1876 593 Firea și traiful lui Lascăr Catargiu 595 Iorgu
Rosetti Roznovanu 599]*
- VIII. Moșu Lascar. Amintiri. 604
 Plecarea din țară. Geneva. Pagini inedite
*[Lascăr Rosetti 604 Starea de spirit în Războiul Franco-Prusac
606 În pension la Geneva 608 Liceul de la Toulouse. Moartea
tatei 610 În preajma majoratului. Studiile la Paris 613 Căsă-
toria mamei. Un duel. Întoarcerea în țară 616]*
- IX. Ieșul decadenței. Saloane. Tipuri. Întâmplări 619
*[Exodul ieșenilor către București 619 Înalta societate ieșeană 620
Cele nouă case deschise 621 Nicolae (Nunuță) Roznovanu și Zoe
Sturdza-Cantacuzino 622 Didița Mavrocordat-Lățescu 625
Eliza Rosetti-Paladi 626 Beizade Grigore M. Sturdza 627 Olga
Sturdza 635 Nicolae Ceaur Aslan 636 Eliza Balș 638 Ianču
Prăjescu 640 Constantin (Cocriță) Cazimir 645 Dumitru
Sakellaridi 647 Toderiță și Misica Paladi 649 Alte figuri din
Iași 650]*
- X. Cine sunt ciocoi? Titluri și genealogii. 652
 Căderea conservatorilor la 1876
*[Boieri și parveniți 652 Genealogii fanteziste 653 Bilanțul
primului guvern Lascăr Catargiu 655 Prinți și beizadele 655]*